

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

גליון מספר 95

ג'מלח חינם מדי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com

ט' טבת תשפ"א

נתקל בחוט חשמל שהונח במעבר, ומחשב-נייד נפל וניזק

המקרה:

יהודי עבר במעבר שבין שולחנות בית המדרש, גרר חוט חשמלי תוך כדי תנועתו ומחשב נייד שהיה מחובר אליו נפל וניזוק משמעותית, עלות התיקון כולל חלק החילוף עלה 470 ש"ח.

טענת הניזק: נהוג במקום זה למתוח חוטי חשמל הגם שהינם חוצים מעברי תנועה לפי הצורך, והכל מודעים לכך, והיה למזיק לנהוג באחריות ולנוע בהתאם לרווח במקום זה. ואחריות שיפוי הנזק מושת על המזיק.

טענת המזיק: אומנם אני מודע שלעיתים חוטי חשמל פרוסים למרגלות היושבים במקום ויש פעמים שהינם מצויים במעברים, אך בשעת מעשה כשהלכתי בחופזה למקומי הייתי טרוד בעניין בו הייתי מצוי, לא נזכרתי בכך, ומעדתי וגררתי את החוט. וסבר שאחריות הנזק מונחת על כתפי המניח את המכשול במעבר, ולא על הנתקל לתומו.

תשובה

הנתבע פטור מדינא, אך מכח הפשרה ישתתף בתשלום הנזק.

אומנם אדם מועד לעולם, אך אין דרך בני אדם להסתכל ולעיין תוך כדי תנועה בדרכם. ולכן מחוייבות המזיק בתנועתו תלויה במידת ההיתר להניח את החוט במעבר.

בדיון עלה חוסר בהירות ביחס לנוהג הרווח במקום ולתדירות שחוטים חוצים את המעברים בין השולחנות. כמו כן עלה שנושא מכשול החוט במעברים כבר זכה להתדיינות בין כותלי הכולל, וכבר התריעו שיש להקפיד על חוט עודף ומונח בקרקעית לחלוטין, ורצוי שיהא מודבק לריצפה (המלצה, שלא יושמה מעולם).

בי"ד סבור שלא יהא ניתן להוציא ממון בנסיבות אלו, ועומדת למזיק הטענה שלא שת ליבו למתגלגל ברגליו, כל עוד לא קיימו נהלי המקום בעת פריסת החוטם. אך מנגד, קשה יהא להגדיר את המזיק כאנוס בשעה שהיה מודע שחוטם עשויים לחצות במעברי התנועה, ונהג שלא כדין שהילך במקום ללא תשומת לב לחוטם, וחשיב כמהלך שלא ברשות. לכן, בי"ד סבור שעל המזיק להגיע לפשרה עם הניזק ולשלם שליש מעלות תיקון הנזק.

נימוקי הדין

נתקל הינו פושע או אנוס

איתא במשנה בב"ק ב"דף כו. א': 'אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין ער בין ישן... שיבר את הכלים – משלם נזק שלם'. נמצא שישנה מחוייבות אישית גבוהה לכל אירועי האדם, ועל כן הינו מחוייב בשיפוי נזק שארע מחמתו.

מאידך, המשנה בב"ק ב"דף כו. ב': 'המניח את הכד ברה"ר ובא אחר ונתקל בה ושברה, פטור'. והקשתה הגמ' שם ב"דף ס': מדוע פטורוהו, והלא איבעי ליה לעיוני ומיזל. ויישבה הגמ' באופנים שונים. כגון שמילא את כל רה"ר בחביות. שמואל יישב שהייתה אפילה ולא ראה. ר' יוחנן יישב בקרן זוית. סברא נוספת מעלה הגמ' שם ביסוד הפטור: 'ר' אבא אמר לר' אשי דהכי אמרי במערבא משמיה דר' אילעאי, לפי שאין דרך בני אדם להתבונן בדרכים'. ולא היה למהלך להתבונן בדרכו. וכן פסקו הרי"ף ב"דף יב. מדפי הרי"ף והרמב"ם בהל' נזקי ממון פ"ג ה"ה והשו"ע בס' תיב סעי' א.

יסוד הפטור מבוסס על כך, שהמהלך אינו מתבונן תוך כדי תנועה בדרכו, כפי שבררו התוס' בד"ה 'לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים': 'והא דתני שור פקח ביום פטור, דשור עיניו למטה ומיבעי ליה לעיוני טפי מאדם'. וכ"כ הרא"ש שם בס' א' שעניני אדם נשואות למעלה ולהכי אינו מסתכל בדרכו על הקרקע.

נראה שנחלקו הדיעות אם ישנה מחוייבות למי שהזיק מחמת שנתקל כפי שנחלקו בב"ק ב"דף צט: ר' מאיר וחכמים, לדעת ר"מ שסבר נתקל פושע הוא, ולהכי חייב בטבח אומן שקלקל מטעם דאיבעי ליה למירמה אנפשיה, נדרשו לתרוצים שפטור על הכד שנשבר משום שמילא הרה"ר בחביות או באפילה ובקרן זוית. אך לרבנן, דאנן פסקינן כוותיהו שנתקל אנוס הוא ופטור, וכן פסק הרמב"ם בהל' נזקי ממון פ"ג ה"ז ובשו"ע בס' תיב סעי' ד' יש לפטור לעולם, משום שאין דרך בני אדם להתבונן בדרכים, כרבי אילעאי. נמצא שהפסיקה בדין נתקל מחייבת את הפסק בדין נשבר הכד.

חוט שהונח ברשות

הגמ' בב"ק שם ב"ק כז: הביאה את דעת רב פפא שיש משמעות להיות להנחת החפץ במרחב הציבורי: 'הוא עובדא בנהרדעא וחייב שמואל, בפומבדיתא וחייב רבא. בשלמא שמואל כשמעתי, אלא רבא לימא כשמואל ס"ל. אמר רב פפא קרנא דעצרא הוי, דכיון דברשות קעבדי איבעי ליה לעיוני ומיזל'. ובאר רש"י שם בד"ה 'הואיל וברשות קעבדי': 'שמנהגם היה כן כשהיתה בית הבד מליאה בני אדם היו הבאים מושיבין כליהם ברשות הרבים, וממתינין עד שיצאו אלו'. נמצא שכשיש היתר להניח את החפץ ברשות הרבים, מוטל על ההולך שם לתת דעתו על כך. לאפוקי מקום אפילה, שכיון שאין דרך בני אדם להתבונן בהליכתו שם, דינו כמקום שאין לו רשות להניחו שם, כדבאר הכס"מ שם.

אולם הר"ף לא פסק שקרנא דעצרא באפילה פטור, או בממלא רשות הרבים כלים, דס"ל לר"ף שהטעם לפטור הוא רק מה שאמרו שאין דרכו להתבונן בדרכים.

הרא"ש ברש המניח סוף סי' א כתב שטעם פטור המהלך הינו בשל כך שאין דרך בני אדם להתבונן בדרכים, ובמקום שמותר להניח חפצים, מחייב להתבונן, ואין חילוק בין אפילה לאורה, וכן באר בדבריו הי"ש שם: 'והטעם דבאפילה ליתא, משום כמו שאדם חייב בין ער בין ישי, ג"כ צריך לדקדק באפילה כמו אורה... מסקנא דמלתא, נתקל בה ושבר פטור בין באפילה בין באורה, לפי שאין דרכו להתבונן בדרכים. ובקרנא דעצרי דעבדי ברשות. חייב ג"כ בין באורה בין באפילה, כדעת הר"ף והרא"ש'.

כן דעת מרן השו"ע בס' תיב סעי' ב: 'הניח הכד במקום שיש לו רשות להניחו כמו במקו' פנוי שלפני בית הבד, ובא אחר ונתקל בו ושברו, חייב'.

אך רבינו חננאל בב"ק שם ב"ק כז: סבר הכלל שאין דרך להתבונן בדרכים הוא רק באפילה או בקרן זית: 'אבל זולתם, באפילה או בקרן זית – לא, דאמרינן אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים'.

הרי שכל שיש רשות להניח את החפצים, מחייב ההולך שם לתת דעתו ולהשמר בפני החפץ לבל יזיקנו. ואם הזיק, חייב הוא בתשלומיו. למותר לציין, שאף אם הונח שלא ברשות, ולא בקרן זית או בדרך מהירה שניגוח ורמיסת החפץ דורשת מיומנות ותושיה מרובה מלחמוק מלפגוע בו, אם החפץ ניכר לעין ועם טווח תמרון סביר – יהא הפוגע בו מחייב אם הזיקו בידיו. ולא יהא נכון להזיקו אף שהונח שלא כדין במקום זה.

יש לדון בכל מקרה לגופו. וכן בדיננו יש לבחון אם מקובל ונהוג להניח חוט וכבל חשמלי במעברים של המקום. דומה, שרוב המקומות לא מאפשרים מעבר חוטים במעברים של מקומות צרים, שכן מהווה למכשול, אך הכא היה מנהג למתוח חוטים לעיתים גם במעברים, ומילתא

יש לדון באם קיבל היתר ורשות מהעירייה או מבעלי המקום להניח פריט או חוט במרחב הציבורי בניגוד למקובל והרווח, אם די ב'היתר' זה, או שצריך שיהא ידוע לכל על הנהגה זו. כמו כן מסתבר, שאף אחראי לא יאשר הנחת פריט וחפץ במרחב הציבורי ללא סימון מובהק הניכר לעין באופן ברור וגדול, המתירע מבעוד מועד על הנעשה באופן חריג. ולא יסתפק בהתראה חד פעמית נטולת סימונים פיזיים במקום. ברם אם אכן נעשו כל פעולות ההזהרה באופן תיקוני ובהיתר, יהא נכון להטיל את האחריות על הנזק על המזיק.

המזיק מחמת סרדתו נתקל בחוט

נותר לן לברר מה יהא דינו של המזיק באם ידע מהנחת החוט, אך בשעת מעשה שכח מכך ומעד בו והפיל את המחשב. האם מוגדר כפושע, או לאו. ואומנם הרב משה מאיר אבינר העיר, מפסק השו"ע בס' תכא סעי' י: 'היתה לו אבן מונחת בחיקו, בין שלא הכיר בה מעולם, בין שהכיר בה ושכחה ועמד ונפלה והזיקה, וכן אם נתכוון לזרוק שנים וזרק ארבעה והזיק, או שהזיק כשהוא ישי, חייב בנזק ופטור מד' דברים'. ומכאן מוכח ששיכחה אינה אונס לעניין פטור מנזק. אך יש לעיין לגבי חיוב המהלך להתבונן בדרכו בנסיבות אלו, יש אכתי לעיין בהגדרתו.

פטור של אונס נאמר רק היכא שנעשה האונס כעין גניבה, כלומר, מידת אחריות המזיק פחותה. אך אם נעשה האונס עם מידת אחריות אישית של המזיק, סברו התוס' בב"ק שם בד"ה 'שמואל' שהינו מוגדר כאונס מעין אבידה, וכי המזיק גרמו בשל שגגתו ושכחתו, והינו חייב על כך. כן מבואר בדברי הרמ"א בס' שנת סעי' א.

נראה שע"מ לחייב את המזיק שתוך כדי הליכתו רמס חפץ שנמצא ברשות הציבורית, צריך שיהא מודעות מובהקת לעובדה שהינו עשוי להיות מונח שם, שכן הנימוק"י ב"ק יב. מר"ף הר"ף באר שאין המהלכים בדרך מתבוננים בדרכם: 'משום דאדם בעל מחשבות הוא, ואגב טרדא דליביה לאו אורחיה לעיוני ומיזל'. לעומת השור שאינו בעל מחשבות, וצריך להתבונן יותר. וכן הוא בשט"מ בב"ק שם בשם הרשב"א: 'וי"ל דדוקא בני אדם לפי שהם בעלי מחשבה'. והוסיף והביא מדברי המאירי בהגדת פטור זה: 'לא דמי לשור פקח שאין השור ושאר בהמות בעלי מחשבות ולפיכך דרכן להתבונן. ומה שאמרו כי אית לך רשותא לסגויי עלי וכו', ואם דרכה להתבונן איך יש לה רשות לילך עליה כודאי אין דרכן להתבונן בהילוכן שלא לדחוס על הכלים ועל כל מה שלפניהם דרך הילוכן. אבל שור פקח דרכו להתבונן בכך, מצד שאין להם מחשבות ואין בהם אלא מה שנמשך להם מצד טבעם, שנכלל דחיית הנזק מעליהן והבריחה ממנו. אבל אדם מרובה במחשבות מצד שכלו, ואינו מתבונן בדרכים. ואם כן כשנתקל אינו פושע ופוטרים אותו ומחייבים את המניח שכל שנזדמנו שני גורמים בהיזק שעל כל אחד יש

לך מבוא לחייבו יותר אנו רואים איזה ראוי לחייבו יותר ומחייבין אותו ופוטריין את האחר'. ושמה, שכשחפץ מצוי רק בפרקי זמן קצובים במקום, לא נכון להגדיר את המהלך כפושע שלא התבונן בדרכו.

במקרה הפוך, שהכלים שהונחו ברשות הזיקו את המהלך שלא התבונן ונתקל בהן, הג"ר יחזקאל אברמסקי בחזון יחזקאל ב"ק ב, וד"ה 'בימות' הקשה, מדוע בדין הפותקין ביבותיהן בימות הגשמים, מחייבים אותם אף שיש להם רשות, ואילו בקרנא דבי עצרי פטרו את בעל החביות שהזיקו את שנתקל בהם. ויישב שם, שרק במקום קבוע כמו קרנא דבי עצרי התירו חכמים להניח החביות ברשות הרבים ולהפטר מהנזק, משום: 'שדרכם להניח כליהם שם רק לפי שעה, עד שיצאו חבריהם מבת הבר ויניחו להם להכנס. אולם שלא במקום קבוע, ובדברים שדרכם להניחם לפעמים גם יום או יומיים... נהי דיהבי להו רבנן רשות להניח שם, אבל באופן ששמירתם על המניחם שיתחייב בנזקיהם'. וקבעו חכמים ששמירתם על המניחם שיתחייב בנזקיהם, כאשר המכשול מונח באופן ממושך וארעי אף שנעשה בהיתר.

מעין יסוד זה מצוי בתוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים) בב"ק ב"ק כז: שיישב קושיא זאת כך: 'ואין להקשות מהא דאמינן לקמן כל אלו שאמרו פותקין ביבותיהן... ובימות הגשמים אף על פי שיש להם רשות אם הזיקו חייבים לשלם, והכא משמע דפטורין כיון דברשות הוה. דהך קרנא דבי עצרי משמע שהיה מקום אחד מיוחד לגמרי, לכך מניח שם חביות בשעת הגיתות, ולא דמי לההוא ברשות דהתם לגבי פותקין דעל מנת כן יש להם רשות שאם יזיקו יהיו חייבים לשלם'. כלומר, כשקבעו מקום מובהק להניח בו החביות, מוטל על המהלך להבחין בדרכו, משא"כ בדין פותקין ביבותיהן שאין מקום מסויים שבו מכונס הפסולת, ולא ניתן לדרוש מהמהלכים שיתבוננו בדרכם, אף שהפוחת הביב עושה ברשות.

לדברים אלו, ההיתר להניח במקום הציבורי אינו מהוה פטור משלומין כל עוד לא נהוג באופן קבוע ובמוצהר להניח שם את החפצים. מסתבר שחוסר הקביעות בהנחת החפצים גורמת לחוסר במודעות המהלך במקום ולכן מחוייב בעל החפץ לשלם, שכן כאילו נוהג שלא ברשות, וכן אין כ"כ דרישה מהמהלך מלהשמר מלרמוס חפצים שם ויהא פטור לפי זה למרות שניתן רשות להניח החפץ באופן עראי שם. משמעות חילוק זה הינה, שאם מנהג רווח להניח בצד רחוב מסויים פסולת עד לפינוייה, יהא המניח פטור אם נתקל בה אדם בהליכתו, ברם אם לא נהוג להניח שם פסולת אלא רק לאחר סוכות וכדו', יהא המניח חייב על נזקיה אף שהניחה שם בהיתר העירייה.

בנידון דידן, אומנם החוטים מונחים לעיתים במעברים, אבל לא באופן קבוע, ואף התרו במניחי החוטים שיניחו אותם באופן שימנע תקלה בהם, ולכן לא ברור אם ניתן להוציא ממון מהמהלך במקרה זה. כן יש להסתפק באם יניח אחד הלומדים את משקפיו או כוס על כסא לידו, ובא חברו וישב בכסא מבלי להשמר ולבחון אם הינו פנוי, שאומנם אדם מועד לעולם, אבל הנחת הכוס והמשקפיים על הכסא אף אי נימא שהינה מותרת אך אינה שיגרתי, ולא מצפים מאדם שיתבונן תדיר בשייכותו בכגון דא (במשוץ חמד ב"ק כו. הביא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שמקום בבית כנסת ובית המדרש משועבד לכולם, ונחשב שהניחו את המשקפים והכוס במקום וברשות של המזק לא רשות. ולכן המזק פטור. כלומר, הוא הבין שהניח את המשקפים שלא ברשות, ולכאורה אף היכא שרגלים בכך). ונציין, שבוודאי אם ראה את המשקפיים או הכוס, ושכח מכך ויישב עליהן, שיתחייב מכות הנפסק בשו"ע בס"י שעה סע"ז: 'היו שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות והוזקו זה בזה... אם לא ידעו זה בזה פטורים אבל אם ראו זה את זה אע"פ שלא כיונו חייבים'.

שניהם עושים ברשות

הגמ' בב"ק ב"ק לב. הבדילה בין הנכנס לחצר חברו שלא ברשות, שאז אם פגע בו בעל הבית מחוסר תשומת לב, הוא יהיה פטור, שכן לא היה צריך לדעת שיהלך שם זר ברשותו. אך אם נכנס ברשות לחצר חברו, מוטל על המארח לוודא שלא פוגע בתנועתו באורח שנכנס לרשותו. כמו כן, אמרה הגמ', שאם נעים שני אנשים ברשות הרבים ברשות או שלא ברשות, אזי אם הזיקו זה את זה שלא בכונה לשיטת ולרמב"ם בהלכות חובל ומזק פ"א ה"ו והגר"א ס"י שעה סק"ז ולא בידיים לשיטת רש"י בב"ק ב"ק מה: — שניהם פטורים. רק אם אחד נמצא או נע שלא ברשות כגון שהוא רץ ומשנה מהנהוג ברשות זו והשני עמד או נע ברשות, אזי המשנה מהנהוג נושא באחריות הנזקים.

בנידון שלנו, אף אם שני הצדדים פעלו ברשות. המהלך צעד כנהוג והמניח את חוט החשמל הניחו ברשות על פי הנהוג במקום, ויהא המצב מוגדר ששניהם נמצאים ברשות, אזי לכלל דלעיל יש להכריע בדין זה, דלרש"י כיון שנתקל ועשה הנזק תוך כדי תנועתו הוה חייב כמי שהזיק בידיים, אך לרמב"ם כיון שלא נעשה הנזק מתוך כוונה יש לפוטרו. ושוב באנו לכלל ספקא דרבוותא, ואין להוציא ממון מדינא. כל שכן, שלא התברר דיו שהמניח את החוט עשה את כל הנדרש למזער את המכשול שהניח, שלא נוכל לחייב את המהלך שגרר את החוט, בתשלום נזק המחשב.